

О. І. Увасва,
кандидат біологічних наук, асистент;
Л. А. Білоус,
студентка
(Житомирський державний університет)

Загальна характеристика біотопів найпоширеніших планорбід (Mollusca: Gastropoda: Planorbinae) Черняхівщини

Досліджено біотопи найпоширеніших катушкових Черняхівського р-ну Житомирщини. Найоптимальніші умови для життя та розвитку планорбід створюються у стоячих водоймах – меліоративних каналах та болотах, де спостерігається найбільша якісна та кількісна різноманітність молюсків.

Серед прісноводної малакофауни Черняхівщини широко розповсюджені молюски підродини Planorbinae. Чисельність цих молюсків у водоймах досить часто сягає великих значень, у зв'язку із чим ці тварини відіграють важливу роль у колообігу речовини та енергії у природних та штучних гідробіоценозах. Катушкови – невід'ємна складова частина кормового раціону деяких видів риб, водоплавних та болотних птахів. Разом з тим планорбіді є проміжними хазяями низки видів трематод, марити яких паразитують у представників різних класів хребетних. Тому дослідження фауни, екологічних особливостей планорбід, біотопів їх існування є досить актуальним у наш час.

Матеріал та методи досліджень

Матеріалом для роботи слугували власні збори авторів: 469 екз. *Planorbis planorbis* (Linnaeus, 1758), 92 екз. *Anisus spirorbis* (Linnaeus, 1758), 220 екз. *Segmentina nitida* (O. F. Müller, 1774), зібрані у Черняхівському районі Житомирської області у червні-серпні 2005 р.

Матеріал збирали вручну та за допомогою сачка [1]. Визначення видової належності катушкових проводили, користуючись традиційним конхіологічним методом [2]. У кожному планорбідному біотопі визначали щільність поселення молюсків, оцінювали абіотичні особливості водного середовища. Видову належність рослин визначали за визначником рослин [3]. Цифрові дані оброблено методами варіаційної статистики за Г.Ф. Лакінім [4] з використанням програми Excel.

Результати досліджень

Катушкови поширені у найрізноманітніших водоймах досліджуваного регіону. Нами проаналізовано видовий склад, якісну і кількісну різноманітність планорбід у таких типах водойм: заплави річок, болота, канали.

Заплави річок – водойми, що виникають у результаті підвищення рівня води у річках. Їх середня глибина становить 0,4 м, швидкість течії невелика (0,05 м/с). Дно їх внаслідок весняних і осінніх повеней, а влітку – після сильних злив переважно дернового або кам'янистого типу. Вода у заплавах річок наявна протягом всього року. Для цих водойм характерна така вища водяна рослинність: комиш (*Scirpus lacustris* L.), осока гостра (*Carex acuta* L.), очерет звичайний (*Phragmites australis* L.), рдесник плаваючий (*Potamogeton natans* L.), рогіз вузьколистий (*Typha angustifolia* L.), ряска мала (*Lemna minor* L.), тощо.

У заплавах річок виявлено лише один вид планорбід – *P. planorbis* (табл. 1) з щільністю поселення 1-5 екз./м² (таблиця).

Таблиця.

Щільність поселення (екз./м²) молюсків підродини Planorbinae у різних типах водних об'єктів Черняхівського району

Молюски	Водні об'єкти					
	Заплави річки		Болота		Канали	
	min-max	$\bar{x} \pm m_x$	min-max	$\bar{x} \pm m_x$	min-max	$\bar{x} \pm m_x$
<i>Planorbis planorbis</i>	1-5	2,2±0,79	20-35	24,1±1,41	43-57	49,5±1,17
<i>Anisus spirorbis</i>	–	–	–	–	15-25	19,1±0,70
<i>Segmentina nitida</i>	–	–	20-30	25,1±0,93	35-50	48,0±2,19

Болота – неглибокі перезволожені ділянки землі, рівень води в яких періодично стоїть нижче поверхні, частково чи повністю вкриті рослинністю. Походження боліт на території Черняхівського району – низинне. Ці болота є евтрофними, що живляться поверхневим стоком та ґрунтовими водами, збагаченими мінеральними солями. Форма боліт витягнута, розмір невеликий. Болота – це водойми зі стоячою водою, що постійно є протягом року і добре прогрівається. Для боліт цього регіону характерна різноманітна водяна рослинність: айр тростиновий (*Acorus calamus* L.), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris* L.), зірочник середній (*Stellaria media* L.), калужниця болотна (*Callitha palustris* L.), комиш, латаття біле (*Nymphaca alba* L.), очерет звичайний (*Phragmites australis* L.), рдесник, ряска мала, сусак зонтичний (*Dutomis umdellatus* L.) тощо.

У болотах Черняхівщини, за нашими даними, зустрічаються два види катушкових – *P. planorbis* та *S. nitida*, середня щільність поселення яких становить відповідно 24 і 25 екз./м² (таблиця).

Канали – це штучно створені водойми з меліоративними щілями. Для них характерна невелика швидкість течії (0,005 м/с), глибина до 0,3 м, непостійний протягом року рівень води, котрий в особливо посушливий період року помітно знижується. Вода таких біотопів добре прогрівається. Для каналів характерна невелика різноманітність вищої водної рослинності, найбільш поширеними в них є гірчак пташиний (*Polygonum aviculare* L.), ряска мала, частуха подорожникова (*Alisma plantago-aquatica* L.).

У каналах нами відмічено три види планорбід – *P. planorbis*, *A. spirorbis*, *S. nitida*, середня щільність поселення яких становить відповідно 49, 48 і 19 екз./м² (таблиця).

Висновки

Найпоширенішими представниками підродини Planorbinae на території Черняхівщини є *Planorbis planorbis*, *Anisus spirorbis*, *Segmentina nitida*. Найсприятливіші умови для життя та розвитку планорбід створюються у каналах та болотах – стоячих водоймах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Жадин В. И. Методы гидробиологических исследований. – М.: Высш. школа, 1960. – 189 с.
2. Стадниченко А. П. Прудовикообразные (пузырчковые, витушковые, катушковые). – Киев: Наук. думка, 1990. – 292 с. – (Фауна Украины; Т. 29, вып. 4).
3. Лакин Г. Ф. Биометрия. – М.: Высш. школа, 1980. – 293 с.
4. Определитель высших растений Украины. – К: Наукова думка, 1996. – 546 с.

Уваєва Е. И., Белоус Л.А. Общая характеристика биотопов наиболее распространенных планорбид (Mollusca: Gastropoda: Planorbinae) Черняховщини.

Исследованы биотопы наиболее распространенных катушковых Черняховского района. Самые оптимальные условия для жизни и развития планорбид создаются в стоячих водоемах – меліоративных каналах и болотах, где отмечено наибольшее качественное и количественное разнообразие моллюсков.

Uvayeva E. I., Bilous L. A. General description of the biotops of the most spread planorbids (Mollusca: Gastropoda: Planorbinae) of the Chernyakhiv region.

The biotops of the most spread planorbids of the Chernyakhiv region were explored. The most optimal conditions for the life and development of planorbids are created in still water – meliorated canals and bogs, where is the largest qualitative and quantitative variety of molluscs.